

ارزیابی موانع توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط (مطالعه موردی: شهرستان حمیدیه)

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۲/۰۶/۰۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۲/۰۹/۰۵

زهرا سلطانی* (استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز)
مجید گودرزی (دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز)
لیلا ابراهیمی (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه شهید چمران اهواز)

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل ظرفیت‌های ناحیه‌ای توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط به‌ویژه در زمینه تعیین‌گرهایی چون افزایش تولید محصولات کشاورزی - ظرفیت گردشگری و صنایع دستی و قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی شهرستان حمیدیه با کشور عراق در توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر نوع، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر را بنگاه‌های کوچک و متوسط شهرستان حمیدیه تشکیل می‌دهند که تعداد آن‌ها برابر با ۱۸۰ بنگاه بوده و به دلیل محدود بودن جامعه آماری، همه جامعه به‌عنوان نمونه (نمونه‌گیری هدفمند) انتخاب شدند. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک‌های آماری T تک نمونه‌ای، رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که بین متغیرهای مستقل: افزایش تولید محصولات کشاورزی با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/609$ ؛ صنایع دستی با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/447$ ؛ ظرفیت‌های گردشگری با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/832$ و قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی با کشور عراق با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/450$ با متغیر وابسته توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد. متغیر وابسته در این پژوهش توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط شهرستان حمیدیه بوده است که دارای دامنه ۱۲ تا ۳۰، میانگین ۱۹/۶۷، واریانس ۲۵/۲۵ و انحراف معیار ۵/۰۱ بوده است که با توجه به یافته‌ای به‌دست‌آمده، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط از نگاه پاسخگویان در حد پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

واژه‌های کلیدی: بنگاه‌های کوچک و متوسط، گردشگری، تولیدات کشاورزی، توسعه ناحیه‌ای، شهرستان حمیدیه.

۱. مقدمه

ارزیابی میزان توسعه‌یافتگی جوامع از دغدغه‌های برنامه‌ریزان در همه کشورها بوده است (مرادی و دهقانیان، ۱۴۰۲: ۹۷). امروزه در نقش و اهمیت بنگاه‌های کوچک و متوسط در رشد و توسعه اقتصادی کشورها تردیدی وجود ندارد. هر دو گروه کشورهای صنعتی و درحال توسعه با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی لازم درصدد بهبود فضای کسب‌وکار و فراهم ساختن زمینه لازم به‌منظور بهره‌گیری هر چه بیشتر از این بنگاه‌ها در راستای توسعه کارآفرینی، حل معضل بیکاری، افزایش ارزش‌افزوده و صادرات صنعتی، توسعه منطقه‌ای و کمک به بهبود توزیع درآمد در جامعه و مواردی از این قبیل هستند (کرامر^۱، ۲۰۱۷: ۱۴۵). در سال‌های اخیر اهمیت و نقش بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشورهای صنعتی و کشورهای درحال توسعه رو به افزایش بوده است. در دو دهه گذشته با ظهور فناوری‌های جدید در تولید و ارتباطات، تحولاتی در قابلیت‌های واحدهای صنعتی، روش‌های تولید و توزیع و ساختار تشکیلاتی بنگاه‌ها پدید آمده و عموماً بر اهمیت واحدهای کوچک و متوسط افزوده شده است (انتریالگو و ایگلسیاس^۲، ۲۰۱۷: ۳۳). بنگاه‌های کوچک و متوسط تأمین‌کنندگان اصلی اشتغال جدید و مهد تحول و نوآوری هستند؛ از این‌رو اهمیت بسیاری در اقتصاد کشورهای درحال توسعه دارند (شفیعی و شقاقی، ۱۳۹۴: ۱۳). بررسی‌ها نشان می‌دهند که درصد زیادی از کسب‌وکارهای کوچک در سال‌های ابتدایی تأسیس با شکست مواجه می‌شوند و پایدار نبودن این بنگاه‌ها می‌تواند خسارت جبران‌ناپذیری به اقتصاد کشور وارد کند (کمیسسیون اروپایی^۳، ۲۰۱۷: ۲۰۷). در اکثر کشورهای جهان، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط اقتصادی جز سیاست‌های اصلی و اولویت‌دار دولت‌ها به شمار می‌رود و رویکرد ویژه‌ای به‌منظور حمایت از ایجاد، رشد و بقای این‌گونه واحدها اتخاذ می‌شود؛ هرچند بحث بنگاه‌های کوچک اقتصادی در جهان سابقه زیادی دارد ولی متأسفانه در کشور ما در حوزه‌های علمی و سیاست‌گذاری چندان به اهمیت و جایگاه این بخش پرداخته نشده و این در شرایطی است که قریب ۹۹ درصد بنگاه‌های اقتصادی کشور را واحدهای کوچک و متوسط تشکیل می‌دهند. بدیهی است هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه صنعتی و اقتصادی کشور، اشتغال‌زایی، توسعه صادرات غیرنفتی و نوآوری بدون حمایت و پشتیبانی از بنگاه‌های کوچک و متوسط اقتصادی میسر نخواهد شد (فیض پور، ۱۳۸۸: ۱۵۸). بنگاه‌های زودبازده اهداف گوناگونی را دنبال می‌کنند که بسط و توسعه اشتغال مولد و کاهش بیکاری یکی از اهداف مهم بنگاه‌های اقتصادی می‌باشد؛ زیرا این

^۱. Krammer

^۲. Entrialgo and Iglesias

^۳. European Commission

واحدهای کوچک اقتصادی با سرمایه‌گذاری موجب ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه برای جوانان و زنان هستند. این واحدها به دلیل کوچکی و سادگی در ساختار سازمانی، از انعطاف‌پذیری فراوانی در برابر تغییرات، سرعت قابل قبول در انجام فعالیت‌ها، قدرت رقابت در محیط بیرونی بنگاه و نیز از توانایی و ظرفیت زیادی برای بهبود عملکرد و دستیابی به اهداف برنامه‌ریزی‌شده خود با استفاده از منابع موجود برخوردار هستند (ویلکینسون و برازر^۱، ۲۰۱۶: ۲۳۵). استراتژی اشتغال‌زایی در جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های گذشته دستخوش تغییرات زیادی شده است که ابتدا در برنامه سوم توسعه طرحی تحت عنوان ایجاد اشتغال ضربتی با اعطای وام و تسهیلات به کارگاه‌های صنعتی آغاز و نطفه اولیه پرداختن به امر اشتغال در رأس امور مسئولان دولتی قرار گرفت. اکنون در آغاز برنامه هفتم توسعه موضوع دیگری در ادبیات اقتصادی کشور مطرح و در سریع‌ترین زمان جایگاه ویژه‌ای در بحث اشتغال‌زایی پیدا کرد و آن هم موضوع اشتغال بر پایه بنگاه‌های کوچک و متوسط و کارآفرینی بود و از نظام اشتغال‌زایی غیر کارآمد دولتی به اشتغال‌زایی بر پایه بخش تعاونی و خصوصی حرکت کرده است. با توجه ویژه دولت به این امر اعتبارات لازم هم به استان‌ها ابلاغ و از آن‌ها خواسته شد تا اشتغال‌زایی را در اولویت قرار دهند. البته سقف تسهیلات تا ۱۰ میلیارد ریال و تمام بنگاه‌های که حداقل دو شغل و بیشتر ایجاد کنند شامل می‌شد، اما طی این سال‌ها هیچ‌گاه آرمان‌های اشتغال‌زایی مبتنی بر بخش خصوصی تحقق نیافته و بخش دولتی به‌صورت یک رقیب قدرتمند مانع از تحقق کامل آن شده است (شفیعی و شقاقی، ۱۳۹۴: ۱۰۹). حقیقت این است که بررسی و مطالعه نقش بنگاه‌های کوچک و متوسط اقتصادی در کارآفرینی و تولید کار و درآمدزایی و مبارزه با بیکاری، فقرزدایی و توسعه اقتصادی یکی از مباحث جدی توسعه اقتصادی در کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شود. شهرستان حمیدیه از توابع استان خوزستان و در فاصله ۲۳ کیلومتری از مرکز استان و شهر اهواز در دشتی هموار و حاصل خیز و از همه مهم‌تر عبور رودخانه کرخه از وسط این دشت و شهر چشم‌انداز خاصی به این منطقه بخشیده است. شهرستان حمیدیه دارای زمین‌های کشاورزی بسیار حاصل خیز می‌باشد که این شهرستان را به‌عنوان یک قطب بزرگ کشاورزی در استان مطرح نموده است. اقلیم این شهرستان گرم و خشک بوده و کم شدن نزولات جوی در سال‌های اخیر و همچنین ایجاد سدهای بالادست رودخانه کرخه در کم شدن آب برای فعالیت‌های کشاورزی و همچنین افزایش جمعیت در سال‌های اخیر به‌ویژه در مناطق روستایی موجب شده است که نرخ رشد جمعیت در این منطقه به‌صورت چشم‌گیری بالا رود و این عوامل سبب شد که جمعیت زیادی بیکار جویای کار به وجود آید و این امر باعث بروز مشکلات و نابسامانی‌های زیاد اقتصادی و اجتماعی در

¹. Wilkinson and Brouther

شهرستان گردیده است. با عنایت به موارد مذکور، در این تحقیق درصدد بررسی و تحلیل ظرفیت‌های ناحیه‌ای توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه هستیم. همچنین با توجه به اهداف و ضرورت مطالعه، فرضیه‌های پژوهش حاضر به شرح ذیل است:

- بین افزایش تولید محصولات کشاورزی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد.
- بین ظرفیت‌های گردشگری و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد.
- بین صنایع دستی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد.
- بین قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی با کشور عراق و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد.

۲. پیشینه پژوهش

طرح بنگاه‌های کوچک و متوسط اقتصادی طرح نوپا بوده و تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته محدود و کم است. با اهمیت یافتن روزافزون بنگاه‌های کوچک و متوسط اقتصادی در توسعه ملی، منطقه‌ای و محلی، تحقیقات گسترده‌ای در این زمینه در مراکز آکادمیک، سازمان‌های بین‌المللی و ملی و شرکت‌های خصوصی صورت گرفته است. از این رو برخی از تحقیقات که محقق از یافته‌ها و روش‌های آن‌ها استفاده کرده در اینجا به‌طور خلاصه ذکر می‌شوند:

طیبنیا و برچلوبی (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر تنوع‌بخشی اقتصادی در روستاهای مرزی غرب ایران (مطالعه موردی: شهرستان مریوان)» پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که عوامل اجتماعی، اقتصادی، توان‌های محیطی و موقعیت مرزی در متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی منطقه تأثیر داشته که از بین آن‌ها، توان‌های محیطی و موقعیت مرزی بیش از سایر عوامل (عوامل اقتصادی و اجتماعی) در متنوع سازی اقتصاد روستایی منطقه نقش دارند. نیازی و همکاران (۱۴۰۱)، به تحلیل عوامل مؤثر در عدم نهادینه شدن گردشگری در مناطق روستایی اقدام کرده‌اند. روش انجام پژوهش کیفی بوده که با استفاده روش تحلیل محتوا انجام شده است. نتایج نشان داده است که باوجود هماهنگی‌های صورت گرفته، بنیاد مسکن در آماده‌سازی و گسترش اقامتگاه‌های بوم‌گردی دستورالعمل‌ها و اولویت‌های دیگری را دنبال می‌کند و تمرکز خود را بیشتر به سنگ‌فرش کردن روستا معطوف کرده است.

خواجوی و امیری (۱۳۹۲) در پژوهش خود با عنوان «شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر در ورشکستگی بنگاه‌ها با استفاده از تکنیک AHP-TOPSIS» به شناسایی متغیرهای مؤثر بر ورشکستگی بنگاه‌ها و رتبه‌بندی متغیرهای مؤثر بر ورشکستگی پرداختند. آن‌ها نتیجه گرفتند که عدم شناخت بازار مهم‌ترین عامل ورشکستگی بنگاه‌هاست و دومین عامل که منجر به ورشکستگی بنگاه‌ها می‌شود، بالا بودن نسبت کل بدهی به کل دارایی‌هاست. سومین عامل مهم خصوصیات مدیران است؛ منظور از خصوصیت مدیران، تجربه، تخصص، سن، توانایی و ابتکار است.

امین بیدختی و زرگر (۱۳۹۰) در تحقیق خود با عنوان «آسیب‌شناسی بنگاه‌های کوچک و متوسط (SMEs) و بیان راهبردهای عملی برای حمایت از آن‌ها (بررسی موردی: استان سمنان)»، مهم‌ترین مشکلات بنگاه‌های کوچک و متوسط، با مصاحبه با مسئولان دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط و بنگاه‌های کوچک و متوسط در استان سمنان و با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج بررسی‌های آن‌ها نشان داده است که بنگاه‌های کوچک و متوسط استان سمنان، با آسیب‌ها و مشکلات درون بنگاهی و برون بنگاهی متعددی نظیر کافی نبودن تسهیلات و حمایت‌های مالی و غیرمالی از بنگاه‌های کوچک و متوسط، مشکلات مالی، بالا بودن هزینه‌های تولید، مطلوب نبودن استاندارد و کیفیت محصولات تولیدی، کم بودن توانایی بنگاه‌ها در شناخت بازارها و دانش بازاریابی، مطلوب نبودن بسته‌بندی محصولات تولیدی، ضعف نظام حمل‌ونقل کالا، کیفیت کم قوانین و مقررات بازرگانی و تجاری و مطلوبیت کم عوامل محیط بیرونی مؤثر بر فعالیت بنگاه‌های کوچک و متوسط مواجه هستند.

ایهوا و سیانبولا^۱ (۲۰۲۲) در تحقیق خود با عنوان «چالش‌های اساسی محدودکننده‌ی عملکرد کسب‌وکارهای کوچک در نیجریه» به بررسی سازمان‌های کوچک و دلایل عملکرد ضعیفشان پرداختند. این تحقیق با روش اکتشافی و مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته به پنج چالش اساسی که مانع فعالیت سازمان‌های کوچک در نیجریه می‌شود رسید. این چالش‌ها شامل دسترسی محدود به اعتبار، هزینه‌ی بالای انجام کسب‌وکار، زیرساخت‌های ناکافی، خط‌مشی‌های اقتصادی ناسازگار و فساد و مالیات‌های متعدد هستند.

نیکولیک^۲ و همکاران (۲۰۱۹) در تحقیق خود با عنوان «بررسی ظرفیت‌های توسعه و عوامل شکست و دلایل ورشکستگی بنگاه‌های کوچک اقتصادی» بیان داشته که نوع شناسی، به دنبال دستیابی به بینش عمیق‌تر درباره فرآیند شکست و رابطه‌ی بین ویژگی‌های یک بنگاه و دلایل شکست و اثرات مالی آن بودند. آن‌ها با مرور ادبیات شکست و انجام مطالعات

^۱. Ihua & Siyanbola

^۲. Nikolic

موردی عمیق در نهایت چهار سطح را در فرآیند شکست مشاهده کرده‌اند که تفاوت زیادی بین این چهار فرآیند شکست از نظر وجود و اهمیت علل خاص ورشکستگی شامل خطاهای مدیریت، اشتباه در سیاست‌های بنگاه و یا اهمیت عوامل محیطی (عمومی و نزدیک) وجود دارد. ایپهوا^۱ (۲۰۱۹) در تحقیقی تحت عنوان «عوامل کلیدی توسعه و شکست کسب‌وکارهای کوچک و متوسط: مقایسه‌ی بین بریتانیا و نیجریه»، به مقایسه‌ی عوامل شکست کسب‌وکارهای کوچک و متوسط در دو کشور بریتانیا و نیجریه پرداخته است. نتایج پژوهش نشان داد که مدیریت ضعیف در بریتانیا و شرایط اقتصادی نامساعد و زیرساخت‌های ناکافی در نیجریه کلیدی‌ترین عامل مؤثر در شکست کسب‌وکارهای کوچک و متوسط است.

۳. مبانی نظری

از دهه ۱۹۸۰ به بعد گرایش برنامه‌ریزان به تمرکززدایی فضایی، کاهش نابرابری‌های ناحیه‌ای و کاهش دوگانگی‌های اقتصادی و خدماتی شهری و روستایی سبب شکل‌گیری و توسعه راهبردهای جدیدی در مباحث سکونتگاه‌های انسانی گردید (حمیدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۸۴). استراتژی ایجاد و توسعه بنگاه‌های اقتصادی کوچک و زودبازده با توجه به ارتباط مستمر با توسعه بخش روستایی و دارا بودن امکانات و قابلیت‌های موجود در مناطق روستایی برای توسعه و پویایی می‌تواند به‌عنوان فعالیت دوم بعد از فعالیت کشاورزی در مناطق روستایی نقش مؤثری در توسعه‌یافتگی این بخش ایفاء نماید (Nica and Mirica, 2017: 77). کشاورزی اساس فعالیت‌های اقتصادی شهرستان حمیدیه را شکل می‌دهد. امروزه این فعالیت در منطقه با مشکلاتی مانند عدم بازاریابی مناسب، کاهش قیمت محصولات کشاورزی؛ پایین بودن درآمد بخش کشاورزی و مانند آن روبه‌رو است. لذا راهبرد ایجاد و توسعه بنگاه‌های کوچک و زودبازده اقتصادی در حمیدیه به علت ناتوان بودن بخش کشاورزی در ایجاد اشتغال و تأمین نیازهای مردمی جامعه روستایی و به علت استعدادهای بالای طبیعی و انسانی در منطقه، نزدیکی به بازار مصرف و وجود نیروی کار بومی متخصص و غیرمتخصص می‌تواند ضمن حل مشکلات بخش کشاورزی و جمعیت بیکار در شهرستان حمیدیه، راه رسیدن به توسعه روستایی را هموار کند.

تجربه بسیاری از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌نیافته نشان می‌دهد که بخش بنگاه‌های کوچک و متوسط به دلیل مختلف می‌تواند نقش محوری در توسعه اقتصادی و صنعتی داشته باشد؛ اول این که بنگاه‌های کوچک و متوسط از بسیج منابع ملی حمایت می‌کند

^۱. Ihua

و در نتیجه باعث ایجاد فرصت‌های شغلی ایجاد رفاه و بالاخره فقرزدایی می‌شود. دوم این‌که صنایع کوچک و متوسط به اقشار آسیب‌پذیر جامعه از قبیل جوانان و زنان که ظرفیت محدودی برای مشارکت در توسعه اقتصادی کشورشان دارند کمک می‌کند. سوم اینکه بخش بنگاه‌های کوچک و متوسط می‌تواند نقش مهمی در تحقق روند خصوصی‌سازی در کشور ایفا نماید زیرا آن‌ها اغلب قابلیت جذب نیروی کار مازاد را دارند. چهارم اینکه توسعه بخش بنگاه‌های کوچک و زودبازده باعث ارتقا مردم‌سالاری در جامعه می‌شود و جامعه مدنی باعث مشارکت کارآفرینان در نظام اقتصادی سیاسی و اجتماعی کشور می‌گردد. سرانجام بخش بنگاه‌های کوچک زودبازده، ثابت نموده که منعطف و نوآور است و در بسیاری از بخش‌ها بنگاه‌های کوچک و زودبازده امتیازات رقابتی قابل توجهی نسبت به صنایع بزرگ دارند و این امر آن‌ها را قادر می‌سازد سریع‌تر و مؤثرتر به تحولات فزاینده جهانی پاسخ دهند (Kliestik et al., 2018: 799).

به‌طور کلی نزدیک به یک‌چهارم (۲۵٪ درصد) اشتغال اولیه روستایی در کشورهای در حال توسعه به فعالیت‌های غیر کشاورزی و حدود یک‌دهم (۱۰٪ درصد) آن به تولید صنعتی مربوط می‌شود (شقاقی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۸). بر اساس گزارش سازمان جهانی کار در این بنگاه‌ها گذشته از تأمین اشتغال اولیه؛ در دوره‌های عدم فعالیت چرخه کشاورزی؛ اشتغال ثانویه نیز ایجاد می‌کنند و نزدیک به ۲۰٪ درصد نیروی کار روستایی فعالیت‌های مربوط به واحدهای اقتصادی کوچک را به‌عنوان پیشه ثانویه اختیار می‌کنند (Radisic and Dobromirov, 2017: 179).

نظریه‌های مستند و محکمی در این زمینه که بنگاه‌های اقتصادی کوچک از جهاتی بر واحدهای تولیدی بزرگ مزیت دارند وجود دارد از جمله، راث ول^۱ (۱۹۸۹) عامل برتری صنایع کوچک را در نوع ساختار مدیریتی که سبب تسهیل نوآوری می‌شود می‌داند و شرر^۲ (۱۹۹۱) وجود دیوان‌سالاری تشکیلاتی در صنایع بزرگ را از موانع پذیرش نوآوری می‌داند. بروک وایوانز^۳ (۱۹۸۹) می‌گویند که بنگاه‌های کوچک اقتصادی می‌توانند با هزینه کمتری نسبت به صنایع بزرگ، سطح تولید خود را تنظیم کنند (احمدپور داریانی، ۱۳۸۶: ۱۲۸).

^۱- Rothwell

^۲- Scherer

^۳- Brock – Evans

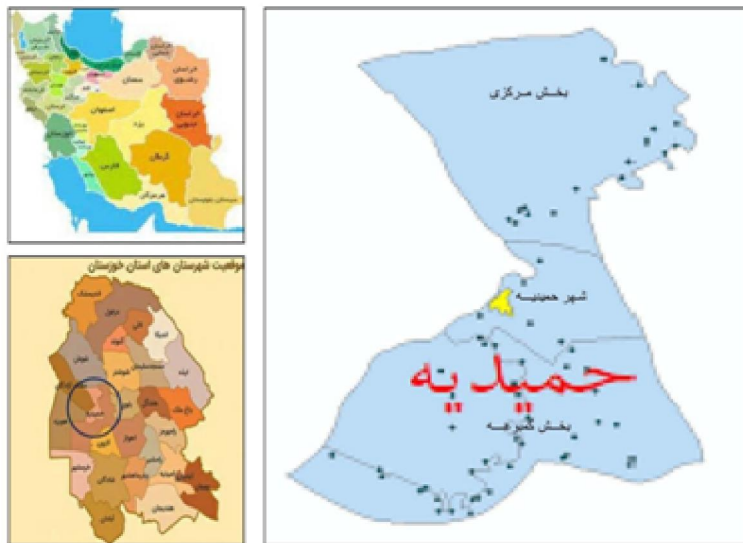
۴. روش شناسی پژوهش

تحقیق پیش رو از نظر هدف، کاربردی- توسعه‌ای و از لحاظ ماهیت و روش، توصیفی، تحلیلی و پیمایشی است. جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق با استفاده از روش‌های اسنادی و میدانی (پرسشنامه، مصاحبه با مردم و بنگاه‌داران) انجام شده است. بدین منظور با مراجعه مستقیم به مراکز آماری و همچنین استفاده از شناسنامه آبادی‌های کشور و آمارنامه‌های شهرستانی (کتابخانه‌ای)، اطلاعات لازم برای تحقیق تهیه شده و سپس از طریق پرسشنامه و مصاحبه (روش‌های میدانی) داده‌های مورد نظر تکمیل گردید. جامعه آماری پژوهش حاضر را بنگاه‌های کوچک و متوسط شهرستان حمیدیه تشکیل می‌دهند که تعداد آن‌ها برابر با ۱۸۰ بنگاه بوده و به دلیل محدود بودن جامعه آماری، همه جامعه به‌عنوان نمونه (نمونه‌گیری هدفمند) انتخاب شدند. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک‌های آماری T تک نمونه‌ای، رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شده است.

۵. معرفی محدوده مورد مطالعه

شهرستان حمیدیه در اسفند ۱۳۹۱ از شهرستان اهواز جدا و به‌عنوان یک شهرستان جدیدالتأسیس شناخته شد. این شهرستان در غرب استان خوزستان و در فاصله ۲۳ کیلومتر از مرکز استان واقع شده است. شهرستان حمیدیه به مرکزیت شهر حمیدیه دارای دو بخش و چهار دهستان است. بخش مرکزی با دهستان‌های کرخه و دهکده و بخش گمبوعه با دهستان‌های طراح و جهاد تشکیل شده است. از نظر جمعیت این شهرستان دارای ۵۳/۹۴۰ نفر که ۲۱/۰۱۶ نفر در شهر حمیدیه ساکن هستند و ۳۲/۹۲۴ نفر در روستاها ساکن هستند (فرمانداری شهرستان حمیدیه، ۱۴۰۲). از لحاظ اقتصادی، قالب فعالیت‌ها در امور مرتبط به کشاورزی می‌باشد که دلیل آن عبور رودخانه کرخه از وسط دشت حمیدیه و همچنین وجود زمین‌های وسیع و حاصل خیز در این دشت می‌باشد (جهاد کشاورزی شهرستان حمیدیه، ۱۴۰۲). این شهر در دشتی هموار و حاصلخیز قرار گرفته و مهم‌ترین پدیده طبیعی این ناحیه رودخانه کرخه است. این رودخانه از طرف شمال وارد این دشت و شهر حمیدیه شده و از وسط آن عبور کرده از جنوب شهر خارج و به دشت آزادگان و به طرف هور هویزه امتداد می‌یابد. با عبور این رودخانه پر آب از وسط شهر چشم‌انداز طبیعی خاص به این منطقه بخشیده است و در حاصل خیزی و رونق فعالیت‌های کشاورزی نقش مهمی دارد. تا جایی که این شهر از لحاظ کشاورزی به‌عنوان یک قطب در استان مطرح شده است. شهرستان حمیدیه دارای ۴۰ هزار هکتار زمین قابل کشت است که هرساله بیشتر این اراضی به زیر کشت می‌رود. این بخش از لحاظ شرایط اقلیمی دارای آب‌وهوای گرم و خشک بوده و کم شدن نزولات جوی در

سال‌های اخیر و همچنین ایجاد سدهای در بالادست رودخانه منجر به کم شدن آب رودخانه و آسیب دیدن فعالیت‌های کشاورزی شده است. کاهش رونق اقتصادی در نواحی روستایی سبب بروز مشکلات فراوانی برای شهرها گردیده است که از نتایج آن می‌توان به افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی و بزرگ‌تر شدن شکاف طبقاتی در جامعه اشاره کرد. با این توصیف طرح بنگاه‌های کوچک و متوسط در حمیدیه می‌تواند خیلی از این مشکلات اجتماعی و اقتصادی به وجود آمده را ترمیم یا کم کند.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهرستان حمیدیه
 مأخذ: (فرمانداری شهرستان حمیدیه، ۱۴۰۲؛ ترسیم: نگارندگان)

۶. یافته‌های پژوهش

در این بخش از پژوهش نتایج حاصل از داده‌های آماری در دو سطح عمده توصیفی و استنباطی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۶-۱. یافته‌های توصیفی

جدول ۱. وضعیت توصیفی پاسخگویان

سن (سال)			جنسیت		مؤلفه
۳۶ به بالا	۲۶-۳۵	۲۵-۱۹	زن	مرد	شاخص
۶۳	۸۷	۳۰	۳۹	۱۴۱	فراوانی

درصد	۷۸/۳	۲۱/۳	۱۶	۴۸	۳۵
مؤلفه	وضعیت تأهل		سطح تحصیلات		
شاخص	متأهل	مجرد	دیپلم و زیر دیپلم	فوق دیپلم	لیسانس فوق لیسانس و بالاتر
فراوانی	۱۲۳	۵۷	۴۲	۷۸	۵۳
درصد	۶۸/۳	۳۱/۷	۲۳/۳	۴۳/۳	۲۹/۴

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

جدول ۲. شاخص‌ها و گویه‌های پژوهش

شاخص	گویه
تولید محصولات کشاورزی	افزایش تولید محصولات کشاورزی منجر به توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط - علاقمند به فعالیت در عرصه کشاورزی - علاقمند به تجربه امر مدیریت در بنگاه اقتصادی - تغییر در وضعیت اقتصادی بعد از راه‌اندازی بنگاه اقتصادی - دسترسی به بازار فروش داخلی - دسترسی به بازار فروش خارجی - دسترسی به مواد اولیه مورد استفاده - اثر احداث بنگاه‌های اقتصادی بر توسعه بخش کشاورزی - خواستار پیاده کردن ایده نو و نوآوری در زمینه کشاورزی
صنایع دستی	افزایش تولید صنایع دستی منجر به توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط می‌شود - میزان ریسک‌پذیری مدیر - دسترسی به بازار فروش محصولات تولیدی - برگزاری دوره‌های آموزشی برای کارکنان - دسترسی به منابع تولید - پیاده کردن آموخته‌های دوره تحصیل - استفاده از ظرفیت‌های شهرستان - استفاده از تجهیزات و فناوری - استفاده از نیروهای فنی و متخصص - تأثیر تجربه مدیر در موفقیت بنگاه اقتصادی
ظرفیت‌های گردشگری	رونق گردشگری باعث توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط - میزان ریسک‌پذیری مدیر در حوزه فعالیت‌های گردشگری - سطح آگاهی مدیر از فرصت‌های بازار گردشگری - برگزاری دوره‌های آموزشی برای کارکنان - شناسایی ظرفیت‌های گردشگری - تأثیر موقعیت گردشگری شهرستان در توسعه بنگاه اقتصادی - استفاده از ظرفیت‌های گردشگری - حمایت دولت از بنگاه‌های اقتصادی کوچک - تأثیر شرایط اقلیمی منطقه در عملکرد بنگاه اقتصادی - شرکت در دوره‌های مهارت‌آموزی
قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی	تأثیر نزدیکی با مرز کشور عراق (مرز بین‌المللی جذاب) - تأثیر رفت‌وآمد با کشور همسایه عراق در توسعه بنگاه‌ها - تأثیر هم‌زبانی با کشور همسایه عراق در توسعه بنگاه‌ها - تأثیرات مناسبات سیاسی با کشور عراق در رونق بنگاه‌ها - ظرفیت راهپیمایی اربعین حسینی در توسعه بنگاه‌ها - استفاده از بازار مصرف کشور عراق - تأثیر بنگاه‌های اقتصادی در کاهش مهاجرت به کشورهای همسایه
توسعه بنگاه‌های کوچک	کسب‌وکارها به‌منظور افزایش فعالیت متخصصان برای بازاربایی محصولات سبز اقدام می‌کند - کسب‌وکارها به‌منظور افزایش تخصص در زمینه تولید محصولات سبز

و متوسط	سرمایه‌گذاری می‌کند - ارتقا نگرش سبز، حجم همکاری بین SMEها و صنایع بزرگ - رشد درآدمان مطلوب - محصولات باعث کاهش هزینه‌های تولید شده است - سود حاصل از فروش - تشکیل صنایع منحصراً برای تولید کالاها و محصولات جدید - ایجاد صنعت بسته‌بندی سبز - ایجاد سیستم‌های جدید حمل‌ونقل کالا سازگار با محصولات جدید و عدم آسیب به محیط‌زیست
---------	--

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

جدول ۳. اطلاعات توصیفی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته

تعداد گویه	بیشترین	کمترین	واریانس	انحراف معیار	میانگین	شاخص شاخص
۹	۳۰	۱۲	۲۵/۲۵	۵/۰۱	۱۹/۶۷	تولید محصولات کشاورزی
۱۰	۳۵	۱۴	۳۹/۳۱	۶/۲۷	۲۵/۹۳	صنایع دستی
۱۰	۵۵	۱۱	۵۱/۴۰	۷/۱۶	۲۳/۹۶	ظرفیت‌های گردشگری
۷	۲۷	۹	۲۶/۷۹	۵/۱۷	۱۸/۵۶	قربان جغرافیایی، فرهنگی و زبانی
۹	۵۵	۱۳	۴۱/۵۹	۶/۴۴	۲۲/۲۹	توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

۶-۲. یافته‌های استنباطی**۶-۲-۱. بررسی فرضیه‌های پژوهش**

فرضیه نخست: بین افزایش تولید محصولات کشاورزی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد.

برای تحلیل این فرضیه از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. این فرضیه با توجه به مقدار $r = 0/609$ و $sig = 0/000$ در جدول (۴) تأیید می‌گردد و بنابراین می‌توان ادعا کرد میان دو متغیر افزایش تولید محصولات کشاورزی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ بدین معنا که با افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی، بنگاه‌های کوچک و متوسط توسعه پیدا می‌کنند و با کاهش میزان تولید محصولات کشاورزی، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه کاهش می‌یابد. نتایج حاصل از این آزمون در جدول شماره (۴) نشان داده شده است.

جدول ۴. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون

متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
افزایش تولید محصولات کشاورزی	۰/۶۰۹	۰/۰۰۰
توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط		

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

فرضیه دوم: بین صنایع دستی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد.

برای تحلیل این فرضیه از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. این فرضیه با توجه به مقدار $r = 0/447$ و $\text{Sig} = 0/000$ در جدول (۵) تأیید می‌گردد؛ بنابراین می‌توان ادعا کرد میان دو متغیر صنایع دستی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ بدین معنا که با توسعه صنایع دستی، بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه توسعه پیدا می‌کند و با کاهش توسعه صنایع دستی، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط کاهش می‌یابد. نتایج حاصل از این آزمون در جدول شماره (۵) نشان داده شده است.

جدول ۵. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون

متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
صنایع دستی	۰/۴۴۷	۰/۰۰۰
توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط		

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

فرضیه سوم: بین ظرفیت‌های گردشگری و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد.

برای تحلیل این فرضیه از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. این فرضیه با توجه به مقدار $r = 0/832$ و $\text{Sig} = 0/000$ در جدول (۶) تأیید می‌گردد؛ بنابراین می‌توان ادعا کرد میان دو متغیر ظرفیت‌های گردشگری و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ بدین معنا که با افزایش ظرفیت‌های گردشگری، بنگاه‌های کوچک و متوسط نیز در این شهرستان افزایش پیدا می‌کند و با کاهش

ظرفیت‌های گردشگری، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در این شهرستان نیز کاهش می‌یابد. نتایج حاصل از این آزمون در جدول شماره (۶) نشان داده شده است.

جدول ۶. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون

سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	متغیر
۰/۰۰۰	۰/۸۳۲	ظرفیت‌های گردشگری
		توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

فرضیه چهارم: بین قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی با کشور عراق و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد. برای تحلیل این فرضیه از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. این فرضیه با توجه به مقدار $r = 0/450$ و $\text{sig} = 0/000$ در جدول (۷) تأیید می‌گردد؛ بنابراین می‌توان ادعا کرد میان دو متغیر قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی شهرستان حمیدیه با کشور عراق و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در این شهرستان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ بدین معنا که وجود و افزایش قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی شهرستان حمیدیه با کشور عراق، موجب توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط شده و با کاهش قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد. نتایج حاصل از این آزمون در جدول شماره (۷) نشان داده شده است.

جدول ۷. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون

سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	متغیر
۰/۰۰۰	۰/۴۵۰	قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی با کشور عراق
		توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

۶-۲-۲. تحلیل‌های رگرسیونی چند متغیره

در این بخش از تحلیل به بررسی روابط چندگانه بین متغیرها پرداخته می‌شود و هدف این قسمت یافتن میزان و سهم اثر متغیرهای مستقل در تبیین میزان توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه می‌باشد. به سخن دیگر، با استفاده از رگرسیون چند متغیره، به تعیین و پیش‌بینی درصد واریانس توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط پرداخته

می‌شود که در این تحلیل، این کار از طریق وارد کردن متغیرهای معنادار مستقل در سطح فاصله‌ای در رگرسیون چند متغیره و برآورد میزان آن انجام داده می‌شود.

در جدول (۸) نتایج مربوط به تحلیل واریانس و تحلیل رگرسیون توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط با متغیرهای مستقل، (به روش Enter) ارائه شده است. اطلاعات ارائه شده نشان می‌دهد، میزان F محاسبه شده معنی دار است ($p < 0/01$). هم‌چنین بر اساس ضریب تعیین محاسبه شده حدود $0/428$ از واریانس مربوط به توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط با متغیرهای ارائه شده در مدل، توضیح داده می‌شود. هم‌چنین این جدول میزان همبستگی بین متغیرهای مدل و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط را نشان می‌دهد. در این جدول (تولید محصولات کشاورزی، ظرفیت‌های گردشگری و قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی با کشور عراق) معنادار نشان داده شده است؛ بنابراین در اینجا نیز اطلاعات تحلیل شده حاکی از اهمیت بیشتر این ۳ عامل است و متغیر صنایع دستی در تحلیل رگرسیونی معنادار نشده است. جدول (۸) نیز این موضوع را به خوبی نشان می‌دهد. در روش تحلیل رگرسیون آماره‌های زیر مورد تحلیل قرار می‌گیرد: ضریب همبستگی رگرسیون (Multiple R) که عبارت از ضریب همبستگی چندگانه بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل درون معادله می‌باشد. ضریب تعیین (R^2) عبارت از میزان رابطه و تعیین یافتگی متغیر وابسته به وسیله تمامی متغیرهای مستقل درون معادله را نشان می‌دهد؛ به عبارت دیگر این آماره میزان واریانس متغیر وابسته را که به وسیله کلیه متغیرهای مستقل درون معادله رگرسیون تعیین می‌شود، نشان می‌دهد. میزان F معنادار بودن ضریب تعیین R را به لحاظ آماره مورد سنجش قرار می‌دهد. مقدار F بیان‌گر نسبت متوسط واریانس رگرسیون (Regression) به متوسط واریانس باقی مانده (Regression) می‌باشد. معناداری F بیان‌گر میزان و درصد اطمینان به نتایج به دست آمده می‌باشد. بتا (Beta) مقادیر استاندارد شده b می‌باشد که میزان تغییر در y را به ازای یک واحد تغییر در x (یا متغیرهای مستقل) نشان می‌دهد؛ به عبارت دیگر، به صورت واضح‌تر تأثیر هر متغیر مستقل را به طور جدا بر متغیر وابسته بیان می‌دارد.

جدول ۸. تجزیه واریانس رگرسیون چند متغیره فرضیه‌های تحقیق

مدل	درجه‌ی آزادی	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	کمیت f	سطح معناداری	رگرسیون چندگانه	R^2
رگرسیون	۴	۵۲۵۶/۹۴۱	۱۳۱۴/۲۳۵	۱۲۵/۵۱	۰/۰۰۰	۰/۸۸۶	۰/۷۵
باقیمانده	۱۶۷	۱۷۴۸/۵۷۰	۱۰/۴۷۰				
کل	۱۷۱	۷۰۰۵/۵۱۲	-				

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

جدول ۹. نتایج حاصله از رگرسیون چند متغیره فرضیه‌های تحقیق

شاخص‌ها متغیرها	B	خطای استاندارد	Beta	مقدار t	سطح معناداری
مقدار ثابت	-۰/۳۷۵				
تولید محصولات کشاورزی	۰/۲۲۹	۰/۰۶۱	۰/۲۳۳	۴/۸۹۶	۰/۰۰۰
صنایع دستی	-۰/۰۰۷	-۰/۰۴۶	-۰/۰۰۷	۰-/۱۶۰	۰/۸۷۳
ظرفیت‌های گردشگری	۰/۶۰۷	۰/۰۴۲	۰/۶۷۹	۴/۵۳۵	۰/۰۰۰
قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی	۰/۱۳۶	۰/۰۶۱	۰/۱۰۵	۲/۲۲۹	۰/۰۲۷

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

در جدول فوق به خاطر این که ضرایب استاندارد شده‌اند، به خوبی می‌توان به نسبت تأثیر هر یک از متغیرها بر متغیر وابسته پی برد. در اینجا ملاحظه می‌شود که توسعه ظرفیت‌های گردشگری در مقایسه با متغیرهای دیگر سهم بیشتری در تبیین متغیر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط دارد.

جهت انجام تحلیل مسیر در این پژوهش، ابتدا تمامی متغیرهای مستقل پژوهش که با متغیر وابسته (توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط) در ارتباط بودند وارد تحلیل شدند تا متغیرهایی که در مدل مؤثرند مشخص شوند، از بین متغیرهای مستقل (تولید محصولات کشاورزی، ظرفیت‌های گردشگری، صنایع دستی و قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی) دارای سطح معناداری قابل قبول بودند و با متغیر وابسته (توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط) رابطه معناداری دارند و در مدل باقی ماندند.

در گام دوم متغیر مستقلی (ظرفیت‌های گردشگری) که دارای بیشترین مقدار بتا ($\beta=۰/۶۷۹$) در ارتباط با متغیر وابسته بود، به عنوان متغیر وابسته وارد معادله شد و اثر آن بر متغیرهای دیگر معنادار بود. در این معادله ضریب تعیین $۰/۳۰۳$ به دست آمد.

در گام سوم متغیر مستقلی (تولید محصولات کشاورزی) که دارای بیشترین مقدار بتا ($\beta=-۰/۲۶۹$) در ارتباط با متغیر وابسته بود، به عنوان متغیر وابسته وارد معادله شد و اثر غیرمستقیم آن بر صنایع دستی و قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی معنادار بود. در این معادله ضریب تعیین $۰/۳۰۵$ به دست آمد.

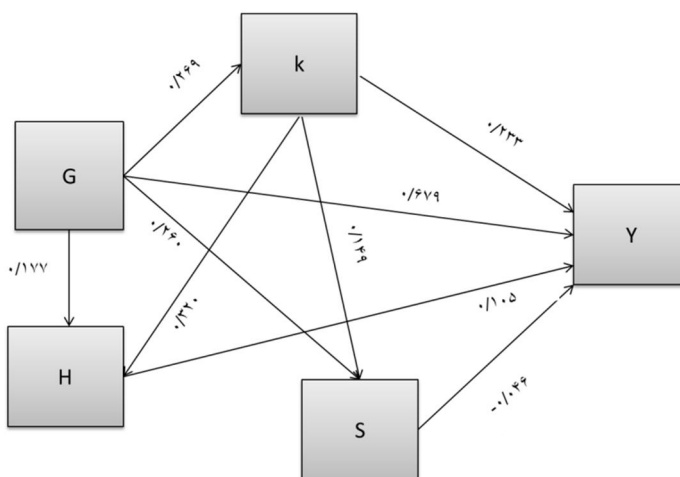
بنا بر نتایج به دست آمده میزان اثر مستقیم تولید محصولات کشاورزی بر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط $۰/۲۳۳$ بوده و مقدار ضریب اثر غیرمستقیم آن که به واسطه صنایع دستی و ظرفیت‌های گردشگری بر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط $۰/۰۴۷$ بوده است. میزان تأثیر مستقیم صنایع دستی بر متغیر وابسته $-۰/۰۴۶$ بوده و تأثیر غیرمستقیمی بر

آن ندارد. همچنین میزان اثر مستقیم ظرفیت‌های گردشگری بر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط ۰/۶۷۹ بوده و مقدار ضریب اثر غیرمستقیم آن که به واسطه تولید محصولات کشاورزی، صنایع دستی و قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی بر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط ۰/۰۱۲ بوده است. قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی بر متغیر وابسته اثر غیرمستقیمی نداشته و مقدار اثر کل آن ۰/۱۰۵ بوده است. مدل تجربی این تحقیق به صورت زیر ارائه می‌گردد:

جدول ۱۰. اثرات مستقیم و غیرمستقیم و اثر کل متغیرهای مستقل با توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط با استفاده از ضرایب رگرسیون در الگوی مسیر

اثر کل	اثر غیرمستقیم	اثر مستقیم	متغیر
۰/۲۸	۰/۰۴۷	۰/۲۳۳	تولید محصولات کشاورزی (K)
-۰/۰۴۶	-	-۰/۰۴۶	صنایع دستی (S)
۰/۶۹۱	۰/۰۱۲	۰/۶۷۹	ظرفیت‌های گردشگری (G)
۰/۱۰۵	-	۰/۱۰۵	قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی (H)

(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

شکل ۲. تحلیل مسیر رابطه‌ی متغیرهای مستقل با توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط^۱
(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

^۱ حروف اختصاری مدل: تولید محصولات کشاورزی (K) - صنایع دستی (S) - ظرفیت‌های گردشگری (G) - قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی (H)

۷. بحث و نتیجه‌گیری

در تحقیق حاضر، به بررسی و تحلیل تعیین‌گرهای توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط (مطالعه موردی: شهرستان حمیدیه) پرداخته شد. متغیر وابسته در این پژوهش توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط شهرستان حمیدیه بوده است که دارای دامنه ۱۲ تا ۳۰، میانگین ۱۹/۶۷، واریانس ۲۵/۲۵ و انحراف معیار ۵/۰۱ بوده است که با توجه به یافته‌ای به‌دست‌آمده، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط از نگاه پاسخگویان در حد پایین‌تر از متوسط قرار دارد. فرضیه نخست پژوهش این بود که به نظر می‌رسد بین افزایش تولید محصولات کشاورزی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد. نتایج حاکی از تأیید این فرضیه می‌باشد و با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت با افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی، بنگاه‌های کوچک و متوسط توسعه پیدا می‌کند و با کاهش میزان تولید محصولات کشاورزی، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه کاهش می‌یابد. این یافته با یافته‌های پژوهش ایپها ۲۰۱۹ همسویی دارد. در تحلیل این یافته می‌توان بیان کرد که فعالیت‌های مرتبط به کشاورزی در شهرستان حمیدیه بیشتر به امر زراعت و کشت آبی، دامداری از نوع سنتی - مدرن و نیمه مدرن که دام‌های عمده‌ی آن‌ها گاو و گوسفند بوده و مرغداری از نوع سنتی - مدرن و نیمه مدرن، ماهیگیری، شکار و جنگلداری، پرورش زنبورعسل و از جمله باغات موجود در حمیدیه می‌توان به باغات خرما اشاره کرد که تنها محصول درختی باغات در بخش حمیدیه می‌باشد. همچنین تولیدات زراعی منطقه علاوه بر تأمین نیاز ساکنین منطقه به بازارهای مصرف خارج از منطقه به‌ویژه اهواز صادر می‌شود. بر اساس نتایج اخذشده بسیاری از مطالعات به‌طور کلی یکی از عوامل مؤثر بر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط، توسعه کارآفرینی در کشاورزی و روستا است. همچنین اشتغال و درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی به‌تنهایی نتوانسته است مسائلی نظیر فقر، اشتغال و پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را رفع نماید و به نگهداشت جمعیت در حال رشد روستاها منجر شود، بنابراین بایستی گزینه‌های جدیدی با استفاده از منابع محلی مورد توجه قرار گیرد (حجاریان، ۱۴۰۱: ۳). رابطه بین صنایع‌دستی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه به‌عنوان فرضیه دوم مورد بررسی قرار گرفت. فرضیه ما این بود که به نظر می‌رسد میان صنایع‌دستی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه معناداری وجود دارد. نتایج حاکی از تأیید این فرضیه می‌باشد و با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت افزایش میزان و توسعه صنایع‌دستی، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه افزایش پیدا می‌کند و با کاهش توسعه صنایع‌دستی، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط کاهش می‌یابد. با توجه به مبانی نظری در تحلیل این فرضیه می‌توان بیان کرد که در سال‌های اخیر

اهمیت و نقش صنایع کوچک و متوسط در کشورهای صنعتی و کشورهای در حال توسعه رو به افزایش بوده است. همچنین با ظهور فناوری‌های جدید در تولید و ارتباطات، تحولاتی در قابلیت‌های واحدهای صنعتی، روش‌های تولید و توزیع و ساختار تشکیلاتی بنگاه‌ها پدید آمده و عموماً بر اهمیت صنایع دستی و دست‌سازها افزوده است. همچنین بنگاه‌های کوچک و متوسط تأمین‌کنندگان اصلی اشتغال جدید و مهد تحول و نوآوری هستند و بررسی‌ها نشان می‌دهند که درصد زیادی از کسب‌وکارهای کوچک مبتنی بر صنایع دستی است که نبود آن در یک منطقه خسارت جبران‌ناپذیری به اقتصاد وارد کند. در دهه‌های اخیر رشد و گسترش تجارت جهانی موجب افزایش سطح دسترسی کشورها به کالاها و خدمات متنوع، افزایش آگاهی مصرف‌کنندگان و در نتیجه تغییر ساختار تقاضای جهانی شده است؛ به طوری که دیگر صنایع بزرگ انعطاف لازم در جوابگویی به تنوع‌طلبی مصرف‌کنندگان را ندارد. رابطه ظرفیت‌های گردشگری و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه به عنوان فرضیه سوم مورد بررسی قرار گرفت. فرضیه ما این بود که به نظر می‌رسد میان گردشگری و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه رابطه وجود دارد. نتایج حاکی از تأیید این فرضیه می‌باشد و با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت با افزایش ظرفیت‌های گردشگری و میزان توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه افزایش پیدا می‌کند و با کاهش ظرفیت‌های گردشگری، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط در این شهرستان کاهش می‌یابد. این نتیجه با یافته‌های امین بیدختی و زرگر ۱۳۹۰ و ایپو ۲۰۱۹ همخوانی دارد. همان‌طور که در چارچوب نظری بیان شد، برنامه‌های توسعه روستایی جزئی از برنامه‌های توسعه هر کشور به شمار می‌رود که برای دگرگون‌سازی ساخت اجتماعی-اقتصادی جامعه روستایی به کار می‌رود این برنامه‌ها توسط دولت و کارگزاران آنها در مناطق روستایی اجرا می‌شوند این امر در میان کشورهای در حال توسعه که دولت نقش اساسی در تلاش برای تجدید ساختمان جامعه به‌منظور هماهنگی با اهداف سیاسی و اقتصادی خاص به عهده دارد، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند؛ لذا با توجه به دیدگاه توسعه پایدار روستایی و یافته‌های پژوهش و همچنین وجود انواع کشاورزی در روستاهای پیرامون شهرستان حمیدیه را می‌توان مبنای گردشگری کشاورزی و روستایی قرار داد که بر این اساس می‌بایست ساماندهی و بهسازی روستاهای واجد شرایط در دستور کار همه دستگاه‌های مرتبط قرار گیرد. از سویی دیگر با توجه به نظریه‌های ارائه‌شده در مورد واحدها و بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط تمرکز بر ظرفیت گردشگری روستایی در دنیای امروز یکی از بخش‌های مهم فعالیت‌های اقتصادی محسوب می‌گردد. این فعالیت مهم اقتصادی از دیدگاه‌های مختلفی مورد توجه قرار گرفته است. بعضی آن را به‌عنوان بخشی از بازار گردشگری می‌شناسند و عده‌ای نیز آن را سیاستی برای توسعه روستایی قلمداد می‌کنند. می‌توان گفت

ماهیت صنعت گردشگری ایجاد اشتغال و درآمد، متنوع سازی اقتصاد، مشارکت اجتماعی و استفاده از منابع محلی است. از آنجاکه بخش اعظم مشکلات عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی روستایی نیز به فقدان این صنعت برمی‌گردد؛ لذا سیاست‌های راهبردی و برنامه‌های سازمان میراث فرهنگی و گردشگری می‌تواند گره‌گشای بخش اعظم مشکلات این عرصه بشود. رابطه میان قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی شهرستان حمیدیه و توسعه بنگاه‌های کوچک به‌عنوان فرضیه چهارم مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از تأیید این فرضیه می‌باشد و با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت میان دو متغیر قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی شهرستان حمیدیه و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط رابطه مثبت معناداری وجود دارد، بدین معنا که وجود و افزایش قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی شهرستان حمیدیه، موجب توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط شده و با کاهش قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی، توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط تحت الشعاع قرار می‌گیرد. جغرافیای عراق، محل پیدایش و رشد بسیاری از نمودهای درخشان فرهنگی و مدنی بوده و از طرفی محل بروز تعارض، هم‌آوردی و کشمکش قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی و شکل‌گیری تعارضات مذهبی و فرهنگی بوده است. همچنین با توجه به این یافته قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی شهرستان حمیدیه و توسعه بنگاه‌های کوچک نیازمند آینده‌نگری در روابط ایران و عراق و توجه به ابعاد دیپلماسی اقتصادی است. این نتیجه با یافته‌های اگو دپریجکر (۲۰۱۸)، ایهوا (۲۰۱۹) و ایهوا و سیانبولا (۲۰۲۲) همخوانی دارد. نتایج مربوط به تحلیل واریانس و تحلیل رگرسیون توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط با متغیرهای مستقل، نشان داده است که حدود ۰/۴۲۸ از واریانس مربوط به توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط با متغیرهای ارائه‌شده در مدل، توضیح داده می‌شود. هم‌چنین میزان همبستگی بین متغیرهای مدل و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط (تولید محصولات کشاورزی، ظرفیت‌های گردشگری و قرابت‌های جغرافیایی، فرهنگی و زبانی) معنادار شده است. توسعه ظرفیت‌های گردشگری در مقایسه با متغیرهای دیگر سهم بیشتری در تبیین متغیر توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط داشته است. گردشگری بر جوامع میزبان بر سه بخش اقتصادی-اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی تأثیر گذاشته؛ ثبات و پویایی منطقه را در جوامع متفاوت و متمایز سبب می‌شود (خدایی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲). در این راستا از عوامل اساسی در ایجاد تحول و دگرگونی در بخش گردشگری، مطالعه همه‌جانبه و نگاه منطقه به توسعه آن است، یعنی باید در فرایندی سیستمی برای توسعه و رونق آن برنامه‌ریزی کرد ارتباط میان تمام متغیرهای بررسی‌شده در پژوهش حاضر تأیید گردید و این امر نشان‌دهنده این است که ظرفیت‌های ناحیه‌ای در توسعه بنگاه کوچک و متوسط اقتصادی در شهرستان حمیدیه در جنبه‌های بسیار زیادی تحت تأثیر متغیرهای ذکر شده در پژوهش می‌باشد.

با توجه به ضرایب کسب‌شده، متغیرهای ظرفیت‌های گردشگری با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/832$ ؛ افزایش تولید محصولات کشاورزی با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/609$ ؛ قرابت جغرافیایی، فرهنگی و زبانی با کشور عراق با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/450$ و در نهایت صنایع‌دستی با مقدار ضریب همبستگی $r = 0/447$ به ترتیب بیشترین ارتباط را با متغیر وابسته پژوهش دارند.

بر اساس یافته‌های پژوهش، میزان توسعه بنگاه کوچک و متوسط اقتصادی در شهرستان حمیدیه در سطح پایینی بوده است. این امر ضرورت توجه ویژه به موانع و عواملی را می‌طلبد که توسعه بنگاه کوچک و متوسط اقتصادی در شهرستان حمیدیه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. قبل از هر چیز باید عنوان کرد که کارایی و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط این شهرستان مسئله‌ای است که باید موردبررسی قرار بگیرد. این بنگاه‌ها می‌توانند با آموزش و توسعه فردی خود و کارکنان، تقسیم کار صحیح، گزینش مناسب افراد، توجه به جنبه‌های روانی کار و کارکنان، ایجاد زمینه‌های خلاقیت فکری و تقویت روحیه کارکنان، توجه به نظم و انضباط در کار، توجه کافی به محیط کار و... زمینه‌های بهره‌وری بیشتر در محیط کاری خود را فراهم نماید. بدیهی است که بهره‌وری بیشتر و مؤثرتر به شکل مستقیم و غیرمستقیم کارایی بنگاه‌ها را افزایش می‌دهد که این امر خود می‌تواند سطح توسعه را نیز افزایش دهد. با توجه به دیگر یافته‌های پژوهش پیشنهادهای کاربردی به شرح ذیل می‌باشند:

- ارائه آموزش‌های مهارت محور در زمینه کشاورزی، صنایع‌دستی، گردشگری به ذینفعان بنگاه‌های کوچک و متوسط در شهرستان حمیدیه.
- فرهنگ‌سازی برای حضور و مشارکت فعال مردم شهرستان حمیدیه در فعالیت‌های بنگاه‌های کوچک و متوسط.
- شبکه‌سازی در جهت ایجاد نظام اقتصادی پویا و منعطف و ارتباط بنگاه‌های بزرگ و کوچک با یکدیگر در شهرستان حمیدیه.
- تسهیلات حمایتی ویژه از بنگاه‌های بزرگ و کوچک شهرستان حمیدیه در زمینه تجارت و گسترش صادرات.

منابع و مآخذ:

۱. احمدپورداریانی، محمود. ۱۳۸۶. کارآفرینی: تعاریف، نظریات و الگوها. چاپ هفتم، تهران: شرکت پردیس ۵۷.
۲. امین بیدختی، علی اکبر و زرگر، سیدمجتبی. ۱۳۹۰. آسیب‌شناسی بنگاه‌های کوچک و متوسط (SMEs) و بیان راهبردهای عملی برای حمایت از آنها (بررسی موردی: استان سمنان). فرایند مدیریت و توسعه، ۲۴ (۴)، ۱۵۶-۱۲۵.
۳. آسایش، حسین. ۱۳۹۱. اصول و روش‌های برنامه‌ریزی روستایی. تهران: پیام نور.
۴. جهاد کشاورزی شهرستان حمیدیه. ۱۴۰۱. شبکه آبیاری: دفتر فنی و اجرایی. تبدیل مکانیزم آبیاری سنتی به مدرن.
۵. حجاریان، احمد. ۱۴۰۱. مطالعه نقش پیشران‌های انسانی کارآفرینی مشاغل خانگی در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: دهستان جرقویه وسطی). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، <https://doi.org/10.22067/jgrd.2022.73074.1075>
۶. حمیدی، اکبر؛ عباسیان، فاطمه علیزاده زنوزی، شاهین. ۱۴۰۲. سنجش تبدیل و ارتقای روستاها به شهر در راستای توسعه منطقی‌های (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تبریز). مجله آمایش محیط، ۱۶ (۶۰)، ۲۰۶ - ۱۸۱.
۷. خدائی، یوسف؛ کارگر، بهمن و سرور، رحیم. ۱۴۰۱. گذر از گردشگری شهری به بازآفرینی شهری (مطالعه موردی شهر زنجان). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، <https://doi.org/10.22067/jgrd.2022.78780.1189>
۸. خواجوی، شکرالله و امیری، فاطمه سادات. ۱۳۹۲. شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر در ورشکستگی بنگاه‌ها با استفاده از تکنیک TOPSIS-AHP. مطالعات تجربی حسابداری مالی، ۱۱ (۳۸)، ۹۰ - ۶۹.
۹. شقاقی، عبدالرضا و شفیعی، مسعود. ۱۳۹۴. استراتژی افزایش مشارکت مؤثر و رقابتی بخش صنایع کوچک و متوسط در توسعه اقتصادی و صنعتی جمهوری اسلامی ایران. چاپ دوم، انتشارات رسا.
۱۰. طیب‌نیا، سیدهدادی و خسرو بیگی بزچلویی، رضا. ۱۴۰۰. تحلیل عوامل مؤثر بر تنوع‌بخشی اقتصادی در روستاهای مرزی غرب ایران (مطالعه موردی: شهرستان مریوان). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۹ (۱)، ۱۴۶-۱۲۱.

۱۱. فیض پور، محمدعلی؛ محمودی، وحید و امامی میبدی، مهدی. ۱۳۸۸. رشد سریع و عوامل مؤثر بر آن در بنگاه‌های کوچک صنایع تولیدی ایران طی برنامه سوم توسعه. پژوهشنامه اقتصادی، ۹(۳۵)، ۱۷۳-۱۵۵.
۱۲. مرادی، غلامرضا و دهقانیان، مهسا. ۱۴۰۲. سطح‌بندی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان بوشهر با استفاده از مدل تاکسونومی عددی. مجله آمایش محیط، ۱۶(۶۱)، ۹۷-۱۱۲.
۱۳. نیازی، هادی؛ خسرو بیگی، رضا و صفایی، محمدجواد. ۱۴۰۱. تحلیل عوامل مؤثر در عدم نهادینه شدن گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری استان خراسان شمالی). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۲۰(۱۹)، ۲۹-۱.
14. Ehoaa, I. 2019. The Impact of Globalization on Small and Medium-size Enterprise (SMEs) in Ghana, For the Master of Arts Degree in International Development studies, at Saint Mary's university.
15. Entrialgo, M., and V. Iglesias. 2017. Are the Intentions to Entrepreneurship of Men and Women Shaped Differently? The Impact of Entrepreneurial Role-Model Exposure and Entrepreneurship Education. *Entrepreneurship Research Journal*, 8 (1): 10.1515/erj-2017-0013.
16. European Commission. 2017. 2016 SBA Fact Sheet Serbia. <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/22382/attachments/30/translations/en/renditions/native> Accessed September 25, 2017.
17. Ihua, B., & Siyanbola, E. 2022. Critical challenges limiting small business performance in Nigeria: An exploratory investigation. *International Journal of Business and Globalisation*, 9(2), 171-185. DOI: 10.1504/IJBG.2012.048958
18. Kliestik, T. Misankova, M., Valaskova, K., and Svabova, L. 2018. Bankruptcy prevention: new effort to reflect on legal and social changes. *Science and Engineering Ethics*, 24(2), pp. 791-803.
19. Krammer, M. S. S. 2017. Science, Technology, and Innovation for Economic Competitiveness: The Role of Smart Specialization in Less-Developed Countries. *Technological Forecasting & Social Change*, 123, 95-107.
20. Nica, E., and Mirica, C. 2017. Are Increasing Student Loan Debt Levels Burdening Graduates? *Journal of Self-Governance and Management Economics*, 5(2), 68-74.

21. Nikolic, N., Jovanivic, I., Nikolic, D., Mihajlovic, I.N., & Schulte, P. 2019. Investigation of the Factors Influencing SME Failure as a Function of Its Prevention and Fast Recovery after Failure. *Entrepreneurship Research Journal*, 9(3), 1-22. DOI: 10.1515/erj-2017-0030
22. Radisic M., and Dobromirov, D. 2017. Statistical analysis of price returns of regional stock market indices. *Transformations in Business & Economics*, 16(3), 175-184.
23. Wilkinson. T., & Brouters, L. 2016. Trade promotion and SME export performance. *International Business Review*, 15, pp235.
24. Zhang, Y.Y.L. (2005). Changing Structures of SME Networks: Lessons from the Publishing Industry in Taiwan. *Long Range Planning*, 38(3), 145- 162.

